

**ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В ГАЛУЗІ
УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ
В 20-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ**

В статтє обращаеться внимание на развитие украинской школы в указанный период из учета социально-политической ситуации в государстве. Система образования была направлена на получение подрастающим поколением как можно раньше профессиональных знаний и умений. Трудовой принцип развития образования преобладал и при применении методов обучения школьникам.

The article deals with the re-establishment of the Ukrainian school in the above-mentioned period with taking into consideration the social and political situation in the country. The system of education was aimed at acquiring by rising generation professional knowledge and skills as early as possible. Labour principle of educational re-establishment predominated in applying methods of teaching.

Основні питання побудови української школи в двадцятих роках ХХ ст. як єдиної трудової, спрямованої на професійність, а не на політехнізм, як в Росії, висвітлено у постановках Народного Комісаріату освіти України, працях Г.Гринька, О.Шумського, Я.Ряппа, С.Сірополка, С.Ананьїна, О.Попіва тощо. Вони розглянули загальні підходи до спрямування української системи освіти по шляху професійності, що було зумовлено особливостями народногосподарської сфери, соціальними умовами життя українського суспільства, величезною армією безпритульних дітей, реалізацією трудового принципу навчання через застосування активних методів навчання.

Ідеї спрямованості української школи на професійність розкриваються у праці С.Ананьїна "Трудове виховання, його минуле і сучасне": "Весь другий ступінь російської школи – про це свідчать частково проекти навчальних планів, часково затверджені плани – збудовано на політехнізмі. На цьому ступені діти вивчають найголовніші форми людської праці в їхній історії, соціально-економічній зумовленості, в зв'язку з

політичними умовами. А Україна таку форму трудового виховання рішуче відкинула. Трудова школа на Україні єдина й суцільна. ...Політехнізмові на Україні протиставлено професійність" [4,142].

Аналіз засад побудови професійної школи зроблено також у праці С.Сірополка "Історія освіти в Україні". Він говорить, що з приводу шкільної системи в Україні ще в 1920 році розпочалася дискусія на різних нарадах представників народних комісаріатів України та Радянської Росії. Прихильники російської освітньої системи доводили, що українська система наперекір партійній програмі перекручує виховання юнацтва до сімнадцятирічного віку, будуючи трудову школу не на засадах загальноосвітньої, а професійної школи. Представники Наркомосу України стверджували, що немає і не може бути праці взагалі, а є певна, конкретна праця, на основі якої засвоюється загальна трудова здатність, а тому трудову школу треба будувати не на засадах загальноосвітньої, а професійної школи. Дослідник стверджує, що прихильники української шкільної системи відстоювали таку систему, що відповідала потребам відбудови народного господарства, яка в свою чергу вимагала підготовки висококваліфікованих робітників та фахівців вищої кваліфікації [249,656].

Питання методів навчання в двадцяті роки ХХ століття ставилося в українській науці на один рівень з питанням розбудови української школи, що відбувалася в складних соціальних умовах [71], [249], [235], [236], [213], [160], [4].

У праці С.Сірополка міститься аналіз методів навчання, критично оцінюється пошук якогось одного універсального методу, називаються комплексний метод, метод проектів [249,685], бригадно-лабораторний [249,686] тощо.

Центральна Рада, Гетьманат, Директорія були предтечами у створенні єдиної трудової школи, чим передбачалась її розбудова на національній традиції. Одразу після 1917 року справа створення єдиної школи в Україні стала центральною проблемою. На першому Всеукраїнському вчительському з'їзді 5-6 квітня 1917 року ухвалено знести багатотипність шкіл і організувати навчання так, щоб початкова школа давала дітям найкращу освіту і готувала їх до середньої

школи. В резолюціях другого Всеукраїнського учительського з'їзду 10-12 серпня 1917 року визначено право громадян України на безкоштовність навчання, обов'язковість і світськість [35,128].

На основі постанов цих двох Всеукраїнських вчительських з'їздів та нарисів плану єдиної школи був створений проект єдиної школи на Україні [179]. Під єдиною розумілась нормальна, з педагогічного боку, школа, через яку повинні проходити всі діти України, незалежно від соціального становища батьків. Проект передбачав поєднання навчання і виховання дітей, навчання рідною мовою, систематичне вивчення наук [172,144]. У цьому проекті головний акцент було зроблено на трудовий метод навчання.

Проекту єдиної школи передувало прийняття декларації „Основи будівництва вільної трудової соціалістичної школи на Україні”. Декларувалася трудова школа, єдина і загальноосвітня, світська: „Проте, твердість і спритність руки, гострота зору, тонкість слуху, гартування м'язів та вміння добре стругати, пиляти, свердлити, шити, ткати та варити – все це для трудової школи цінне не само по собі, а через те, що сполучається з наочним навчанням, вводить в суть речей та подій, розвиває та зміцнює здібності, спонукає до самостійного думання, концентрує волю на певній діяльності, дає радість творення, підносить творчі сили, що дремають в кожній дитині, робить її відважною та міцною духом. Друге – трудова школа практикує таку зовнішню діяльність, яка іде поруч із тими внутрішніми процесами ума, чуття і волі, що одбиваються найяскравіше і найповніше. Це і є справжня активність у методах навчання” [79,150].

Сучасний дослідник В.Кравець зауважував, що основними розділами „Єдиного плану” були трудовознавство, культурознавство і природознавство [118,251].

Трудовознавство визначалося як виховання в учнів свідомого ставлення до всіх трудових процесів, поваги до продуктивної праці, розвиток вольової діяльності, здібностей і індивідуальних особливостей учнів, свідомого ставлення їх до раціоналізації праці, правильне фізичне виховання учнів [там же].

З “природознавства” вчителі радили виділити такі навчальні предмети, як фізика, хімія, ботаніка, зоологія, анатомія і фізіологія людини, гігієна, геологія, біологія, астрономія і визначити для них в навчальному плані певну кількість годин [118,252].

План єдиної школи передбачав: 1) нова школа – єдина в тому розумінні, що вона повинна обслуговувати всіх дітей, незалежно від соціального становища їх батьків, відкриваючи дітям вільний перехід від нижчого до вищого ступеня; 2) єдина школа – школа національна; 3) єдина школа – школа виховання, тоді як стара школа була школою навчання; 4) це школа діяльна (активна), бо в ній всі предмети навчання мають перейняти працю, як метод навчання. Соціальне значення проекту полягало в тому, що школа повинна обслуговувати все громадянство. Це стирало класову різницю і дозволяло найкращі сили використати на надання державі монолітного характеру [89,934].

Дитина повинна знати про життя своєї місцевості, свого народу, побачити красу української землі. Така природна основа дозволить дитині, не цураючись свого, навчатись чужого. Збудована за такими вимогами школа за своїм внутрішнім змістом буде національно-державною [283,3].

Нова школа повинна бути виховуючою і діяльною, близькою до життя, вона повинна увібрати в себе трудовий елемент і використовувати його. Залучення підростаючого покоління до фізичної праці дасть можливість поширити виховні функції школи, і тільки під цим кутом праця в різних видах повинна виступати в ній [там же].

Праця в школі повинна нести тільки позитивні елементи, не шкідливі для здоров'я. Особливо велика увага приділялась навчанню дітей рідною мовою. Рідне слово не можна переоцінити у своєму значенні для емоційного, інтелектуального розвитку дітей. Черпати знання про рідне слово потрібно не лише з книжок, а й з екскурсій, аби надати тому вченню найбільш життєвого колориту. Важливим у навчанні дітей вважається вивчення історії. Вона разом з рідною мовою вкладає зміст в національні почуття дитини [284,17].

Дослідники двадцятих років ХХ ст. вказували на активну роботу української держави в галузі навчання школярів. С.Сірополко називав творцем першої системи освіти тодішнього міністра Г.Гринька.

Творці української школи не заперечували значення “Положення про єдину школу”, “Декларації про єдину школу”. Саме ці документи стали основою для створення “Декларації Нарком освіти УСРР про соціальне виховання дітей”, автором якого був О.Попів. Нова школа мала за мету навчити дітей усіх соціальних станів суспільства, бути школою виховуючою, активною, що передбачало застосування праці як методу навчання [71,283], [249,653]. Школа національно-активна повинна була залучати підростаюче покоління до фізичної праці, стати самообслуговуючою школою-комуною. Як зазначав Г.Гринько, з початку 1920 р. Наркомос України, починаючи на державному рівні визначати свою освітню політику, керувався „Декларацією про соціальне виховання” [71,286]. Декларація підкреслювала необхідність соціального забезпечення великої армії осиротілих і безпритульних дітей. Як першочергове завдання визначалося охоплення правильно поставленим єдиним трудовим вихованням все життя кожної дитини [281,36]. „З цієї точки зору трудовий метод, як метод розвитку дитини, як педагогічне завдання, ні сумнівам, ні обмеженням в „Декларації про соціальне виховання” не підлягав. Навпаки, він відновлювався на значно ширшому ґрунті”. – зазначав Г.Гринько [71,287]. Таким чином, питання про трудовий метод розвитку дитини стало питанням освітньої політики.

Єдиним планом освітніх занять в установах соціального виховання дітей від 7-8 до 15 років декларувалася школа соціального виховання, де освіта буде тісно пов’язуватися із вихованням [90,71]. На державний рівень висувалося питання про застосування оптимальних методів вивчення навчальних дисциплін. Як загальний декларувався трудовий метод навчання в новій школі [90,73]. Фізику рекомендувалося вивчати за допомогою методу самостійної праці, живих спостережень, бесід, лабораторних занять. Додатковими вважалися реферативний і екскурсійний метод навчання [90,74]. Предмети природничого циклу – за допомогою спостережень,

безпосередніх спроб і трудових процесів самих дітей. Краєзнавство і географію вивчати не тільки трудовим методом, а й на екскурсіях [90,87].

Виступаючи на сторінках української преси, творці та науковці єдиної професійної трудової школи постійно тримали в полі свого зору питання її методичного забезпечення. Так, заступник Наркома освіти Я.Ряппо стверджував про необхідність переходу школи на новий етап, прямуючи від „...форми до внутрішнього змісту. Внутрішній зміст – знання, наука і методи роботи мусять посісти перше місце” [235,9]. Вважав, що зусилля Наркомосу слід було спрямувати на навчально-методичну роботу, вказував на необхідність створення всеукраїнського науково-методичного активу. Його завданням було встановлення зв'язку з різними освітніми установами, предметними комісіями, методкомами, учметкомами. Останні мали координувати методологічну працю на місцях, зв'язувати свою роботу з методичними організаціями місцевих установ і допомагати їм [235,11].

Дослідник говорив про створення таких умов, що давали б можливість методичним органам навчальних закладів ставити і розвивати свою роботу так, щоб ставати педагогічними майстернями, які планують, контролюють і спрямовують роботу навчальних закладів [236,299]. Давав тлумачення методу як способу застосування певного матеріалу чи діяльності для досягнення певної мети [236,300]. В залежності від місця проведення роботи з учнями: в класі, лабораторії, виробництві, природному оточенні – говорив про догматичний, ілюстративний, евристичний, дослідницький методи, критикував переважання догматичного методу, коли учні отримували готові знання [236,301].

З досліджуваних джерел можна зробити висновок, що в українській школі 20-х років ХХ століття постійно відбувалися дискусії щодо сутності трудового навчання, здійснювалися пошуки в царині його методів. На Вчительському з'їзді в Харкові 5-11 січня 1925 р. була ухвалена Декларація на виступ наркома освіти О.Шумського „Школа і комуністичний дитячий рух”, де освіту було визнано третім фронтом, зверталась увага на нові методи навчання трудової школи та труднощі, яких вона

зазнає на цьому шляху. В Обіжному листі Народного Комісаріату Освіти УСРР до губерніяльної та округової інспектури, підписаному О.Шумським, констатувалася наявність словесної школи, тоді як професійна та зосібна школи фабзавуча відразу вводять учнів в атмосферу виробництва [174,71].

12 січня 1925 року відбулася методологічна нарада, присвячена питанню покращення методичного забезпечення шкіл, застосування методів, які мали передбачити пізнання виробничої діяльності, що забезпечувало б тісний зв'язок школи з оточуючою дійсністю [147,73-75].

Науковцями ставилась вимога організувати школи сільської молоді і школи дозаводського школярництва для подолання словесності навчання, охоплення дітей мережею семиліток і профшкіл та швидшою адаптацією учнів на загальноосвітньому та професійному етапах. Зв'язок між ШСМ і ФЗС передбачав обмін досвідом у застосуванні методів навчання [88,29].

Проаналізований матеріал дає підстави стверджувати, що в двадцяті роки ХХ століття влада в Україні опікувалася освітніми питаннями. Зусилля вчених української школи були спрямовані на створення модернізованої системи навчання школярів, яка включала б передові методи навчання. Ця система відповідала політиці держави в царині освіти і відбивала прагнення вивести українську школу на один рівень зі школами високорозвинених держав світу.

Література

1. Ананьїн С. Трудове виховання, його минуле і сучасність. – К.: Книгоспілка, 1924.- 148 с.
2. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905-1920 рр.). – К.: Мандрівець, 1996. – 359с.
3. Гринько Г. Соціальне виховання дітей / Маловідомі джерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.). Хрестоматія. / Науковий ред. О.В.Сухомлинський. – К.: Науковий світ, 2003. – 280-295 с.
4. Декларація „Основи будівництва вільної трудової соціалістичної школи на Україні”// Вільна українська школа. – 1918-1919 рр. - №8-9. – С.149-152.

5. Енциклопедія українознавства. – К., 1995. – Т.3.
6. Єдиний план освітніх занять в установах соціального виховання дітей від 7-8 до 15 років УСРР// Порадник по соціальному вихованню дітей. Вип.1. – Х.: Всеукр. держ. видавництво, 1921.
7. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки. – Т., 1994. – 358с.
8. Матеріали методологічної наради від 12 січня 1925 року// Радянська освіта. – 1925. - №1. – С.73-75.
9. О.М. До єдиної школи на Україні// Вільна українська школа. – 1918-1919 рр. №8-9. – С.143-145.
10. Обіжний лист Народного Комісаріату Освіти УСРР до губерніяльної та округової інспектури// Радянська освіта. – 1925. - №1. – С.69-73.
11. П.Х. Єдина школа// Вільна українська школа. – 1918-1919 шк. рік - №10. – С. 248-251.
12. Духно П. Школа села і міста// Радянська освіта. – 1925. - №1. – С.29-31.
13. Музиченко О. Питання про єдину школу на Україні / Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905-1920 рр.). – К.: Мандрівець, 1996. – 359с.
14. Попов О.І. Декларація Наркомосвіти УСРР про соціальне виховання дітей / Маловідомі джерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.). Хрестоматія. / Науковий ред. О.В.Сухомлинський. – К.: Науковий світ, 2003. – 235-249 с.
15. Ряппо Я. Новий етап в праці Наркомосвіти// Радянська освіта. – 1925. - №2. – С.8-13.
16. Ряппо Я. Чергові завдання науково-методологічної роботи / Маловідомі джерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.). Хрестоматія. / Науковий ред. О.В.Сухомлинський. – К.: Науковий світ, 2003. – 296-305 с.
17. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.
18. ЦДАВО України, ф.2201, оп. 1, спр. 675, 3 арк.
19. ЦДАВО України, ф.2201, оп. 2, спр. 556, 17 арк.
20. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 956, арк.35-38.

21. Декларація Наркомосу УРСР про соціальне виховання дітей, 1 липня 1920 року.

І.В.Криштак

аспірантка ХНПУ ім. Г.С.Сковороди

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ У СПАДЩИНІ В.СУХОМЛИНСЬКОГО

В статтє сделана попытка на основе анализа педагогического наследия В.Сухомлинського раскрыть его взгляды на проблему правового воспитания и его связь с другими направлениями воспитания личности.

Однією із складових всебічно розвиненої особистості є її правова вихованість. Адже не можна вважати фізично здорову людину вихованою, коли вона, маючи ґрунтовні та широкі знання, добре працюючи чи навчаючись, порушує норми моралі чи права.

Кожен педагогічний колектив по-своєму робить певні кроки в цьому напрямку, створюючи нові підходи в правовому вихованні, використовуючи нетрадиційні та нестандартні форми роботи. Але, незважаючи на це, статистичні дані про злочини та правопорушення, що скоєні неповнолітніми, викликають почуття тривоги. На наш погляд, однією з причин цього є те, що правовиховна система сучасної школи, даючи початкову правову освіту, тобто конгломерат правових знань та вмінь, недостатньо враховує сутність правового виховання як складової частини виховання в цілому.

Саме тому, під час пошуку нових концептуальних підходів до розв'язання поставлених завдань правового виховання, надзвичайно доцільним буде звернення до спадщини видатного педагога минулого, нашого співвітчизника – Василя Олександровича Сухомлинського, який присвятив свій талант багатьом психолого-педагогічним проблемам, зокрема правовому вихованню.

Мета статті: висвітлити погляди В.Сухомлинського щодо проблем правового виховання та визначити їх місце в сучасній системі правового виховання.